

BO EN JEZIK DOVOLJ? VEČJEZIČNOST V ENOJEZIČNOSTI

Slovenska jezikovna situacija je sicer sodobno opredeljena s simbolno enojezičnostjo, vendar v njenem odprtem komunikacijskem prostoru že od nekdaj nastopajo tudi drugi jeziki. Prizadevanje za slovensko enojezičnost je bilo eden od najbolj izpostavljenih elementov slovenskega nacionalnega gibanja, v razmerah slovenske državnosti in povezovalnih procesih pa se odpirajo nova jezikovna vprašanja tako na simbolični kot na praktični ravni. Postavlja se vprašanje, kateri prag enojezičnosti javnega prostora je smiselno in možno načrtovati in kakšno naj bo načrtovanje jezikovne zmožnosti govorcev slovenščine kot prvega in kot drugega ter tujega jezika.

The Slovene linguistic situation, although symbolically monolingual, has long experienced other languages entering its open communication sphere. In the past, the endeavour for Slovene monolingualism was one of the key elements of the Slovene national movement. Nowadays, with the constitution of a Slovene state and integrational processes, new linguistic questions are being raised both on the symbolic and practical levels. This raises the question: what threshold of monolingualism in the public sphere is sensible and feasible, and what linguistic abilities for speakers of Slovene as the first, second or foreign language should be planned?

1 Uvod

Takoj na začetku razpravljanja je treba naslovnemu vprašanju odvzeti retoričnost in ga ponovno postaviti v boljše definiranem kontekstu. Toda čim je vprašanje ob retoričnost, je hkrati tudi ob lakoničnost. Prva omejitev je naslednja: govorili bomo predvsem o slovenski jezikovni skupnosti, torej se že v izhodišču odrekamo razpravljanju o svetovnih razmerah. Res pa je, da vsi globalni in globalizacijski procesi učinkujejo lokalno. Za natančnejše razpravljanje je zato treba postaviti nova vprašanja. Bo slovenski jezik zadoščal Slovencem? Slovenski jezikovni skupnosti? Slovenskim državljanom? Zadoščal čemu, spoznavnim, bivanjskim, sporazumevalnim, simbolnim oziroma identifikacijskim potrebam, vsem ali samo nekaterim? V kakšnem obsegu, za sporazumevanje s katerimi partnerji, v katerih situacijah? Znajdemo se torej sredi plazov vprašanj, na katera je treba vsaj poskušati odgovoriti, čeprav v glavnem vsa sodijo izrazito v domeno družboslovne in humanistične interdisciplinarnosti.

Katerokoli obravnavanje družbene razsežnosti enega ali več jezikov v neki skupnosti prinaša s seboj tako pojmovne kot poimenovalne težave (Nećak Lük 1989). Celosten pogled, ki upošteva tako družbene segmente komuniciranja kot lastnosti govorca posameznika, tako realno komunikacijsko pojavnost kot njeno zrcaljenje ali utemeljenost v sistemskih (ali diasistemskih) lastnostih nekega jezika, je sicer načeloma mogoč. Toda s seboj nujno prinaša nevarnost nesorazmernih posplošitev, neutemeljenega, čeprav mikavnega vzročno-posledičnega povezovanja in še marsikatero druge metodološke čeri. Kljub temu je prav graditev takega modela in njegovih posameznih sestavnih delov, vpetih v celoto, ena od temeljnih nalog jezikoslovja tako na ravni teoretskega premisleka kot na ravni opisnih jezikoslovnih vej. Še posebej tedaj, če si želi jezikoslovna veda imeti tudi večjo operativno moč v družbi, z drugimi besedami, če hoče učinkovito in ustrezno opravljati naloge družbenega jezikovnega načrtovanja.

Jezikovno načrtovanje kot dejavnost obsega načrtovanje statusa in korpusa nekega jezika (Pogorelec 1993, 1996, Štrukelj 1993); oboje pa je vsaj toliko kot z jezikom samim neločljivo povezano tudi z jezikovno skupnostjo in družbeno skupnostjo, v kateri ta jezikovna skupnost (ali več skupnosti) živi. Slovensko jezikovno načrtovanje mora zato opravljati naloge v zvezi s slovenskim jezikom kot temeljnim izrazilom slovenske skupnosti. Po drugi strani pa med njegove naloge sodi tudi servisiranje legitimnih komunikacijskih potreb slovenske državne skupnosti oziroma njenih posameznikov, državljanov in prebivalcev z različnimi oblikami začasnega statusa. Z drugimi besedami, jezikovno načrtovanje mora poskrbeti za ustrezne okoliščine, v katerih lahko člani skupnosti kvalitetno in učinkovito komunicirajo, saj s tem neposredno soustvarja tudi kvaliteto bivanja te skupnosti (Štrukelj 1998, Stabej 2001a, de Beaugrande 1998, 2001). Zato jezikovno načrtovanje ne more izhajati iz imanentnih nadčasovnih, idealiziranih predpostavk o podobi jezika in naravi njegovega delovanja, temveč se mora zavedati narave in oblike družbenih procesov v skupnosti in to vedenje za svojo dejavnost tudi operacionalizirati.

2 Enojezičnost v večjezičnosti

Naslovno vprašanje moramo pravzaprav postaviti v sedanjiški obliki, z nadčasovno veljavo: je en jezik kdajkoli dovolj neki skupnosti? V našem primeru: ali slovenski jezik danes zadostuje slovenski jezikovni skupnosti in njenim posameznikom za polno družbeno življenje? Zelo mikavno bi bilo brez pridržka pritrditi, zlasti v sodobnih okoliščinah slovenske državnosti. Toda pridržek je potreben, odgovor pa večplasten.

Poskusimo locirati področja, kjer slovenščina slovenski jezikovni skupnosti doslej ni zadoščala.

2.1 Sporazumevanje s tujci

Slovenecem se slovenščina zdi skoraj samoumevno nerabna pri sporazumevanju s tujci. Sam izraz *tujec* je v slovenščini močno pomensko zaznamovan prav z jezikovno drugačnostjo.¹

Tako pojmovanje tujstva je povezano z nacionalnim gibanjem v 19. stoletju, ki je prav v jeziku našlo najmočnejše združevalno in simbolno gibalno skupnosti. Prejšnji prevladujoči kriteriji pripadnosti širši skupnosti, bodisi geografski bodisi upravni, so v precejšnji meri postali neoperativni, družbeno razslojevanje, ki je bilo v prednacionalnem obdobju neposredno povezano tudi z jezikovno različnostjo slojev v smislu dvo- ali večjezičnosti, se je začelo močnejše uresničevati z zvrstno raznolikostjo (in različnostjo komunikacijskih praks) znotraj enega samega jezika. Slovensko nacionalno gibanje je v programskih zahtevah Zedinjene Slovenije leta 1848 kot enega glavnih ciljev izpostavila jezikovno vprašanje. Z današnje perspektive lahko tedanje jezikovne zahteve označimo za projekt slovenske enojezičnosti. Uresničitev tako zahtevnega projekta se je zdela že samim snovalcem razmeroma oddaljena ali celo negotova; zato so pripravljali tudi rezervne načrte v obliki najrazličnejših ilirskih in podobnih – z današnjega stališča utopičnih in zgrešenih, s tedanjega pa najbrž kar smiselnih – jezikovnonačrtovalnih korakov. Z vsemi temi koraki je nekdanje *domače* postajalo *tuje*, zlasti seveda nemščina kot prestižni jezik javne komunikacije na področju slovenske jezikovne skupnosti. Tujci, ki naj bi po nacionalnem programu opuščali tako ali drugačno obliko svoje dvojezičnosti, so bili v veliki večini ljudje s slovenščino kot (pozabljenim) prvim jezikom; le deloma naj bi enojezičnost imela posledice tudi za ljudi z drugim prvim jezikom, predvsem je šlo za avstrijske državne uradnike, ki naj bi znali in uporabljali tudi slovenščino.

Slovensko pojmovanje (jezikovne) *tujosti* je nato dobivalo različne oblike. Pri tem je treba na kratko omeniti dobrih 70 let trajajočo jugoslovansko izkušnjo, ki je prinesla po eni strani skoraj polno uresničenje projekta slovenske enojezičnosti, po drugi strani pa je slovensko jezikovno skupnost zaznamovala s posebne vrste zakrito dvojezičnostjo, ki bi jo bilo treba šele podrobno raziskati in definirati.² V Jugoslaviji je imela srbohrvaščina dejanski status prestižnega jezika, kar se je v slovenski jezikovni skupnosti sicer izkazovalo na različne načine, za nas pa je na tem mestu zanimivo predvsem dejstvo, da so bili govorci srbohrvaščine v slovenski jezikovni skupnosti v Republiki Sloveniji v posebnem privilegiranem položaju. Slovenski govorci so se jim praviloma prilagajali vsaj v receptivnem smislu, torej z neproblematiziranim razumevanjem njihovega jezika, če že ne kar s takojšnjim dejavnim jezikovnim preklopom v srbohrvaščino. Govorci srbohrvaščine so tako lahko stalno prebivali v Republiki Sloveniji, pa se jim ni bilo treba dejavno

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika za 1. pomen gesla *tujec* ponuja slovarsko razlago »kdor je iz tuje dežele, tuje jezikovne skupnosti«.

² Zdi se, da je za to ravno pravi čas, saj je od te izkušnje že minilo nekaj časa (in ni več del neposrednega političnega dogajanja), po drugi strani pa je na voljo veliko tako dokumentarnih virov kot neposrednih pričevanj; tudi odnosi med državami in narodi nekdanje Jugoslavije se normalizirajo v novih okvirih.

sporazumevati v slovenščini. Vse to pomeni, da so bili govorci srbohrvaščine v slovenski jezikovni skupnosti manj *tujci* kot govorci drugih jezikov, posredno pa tudi to, da je bila slovenščina celo na območju slovenske jezikovne skupnosti namenjena samo Slovincem, drugim, ki so bivali v tej skupnosti, pa ne.

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 se je situacija začela spreminjati. Glede statusa srbohrvaščine in njenih govorcev so bile spremembe hitro opazne. Čeprav znanje slovenščine v daljšem prehodnem obdobju za pridobitev slovenskega državljanstva formalno ni bilo potrebno, je zaradi družbene klime večina srbohrvaških govorcev v javni komunikaciji začela uporabljati slovenščino,³ precej jih je srbohrvaščino začelo opuščati tudi v zasebni rabi. V tem segmentu se je torej enojezičnost slovenskega javnega prostora okrepila. Podobno, čeprav zaradi manjše številčnosti bistveno manj opazno, se je zgodilo z drugimi tujci. Ti so se začeli bolj množično učiti slovenščine, če so se namenili v Sloveniji bivati ali trajneje sodelovati s slovenskimi partnerji, kar pravzaprav tudi govori v prid tezi, da je dejanski status slovenščine v jezikovni situaciji v Sloveniji razmeroma stabilen. Toda k slovenščini kot tujemu jeziku se bomo vrnili kasneje.

Neprimernost slovenščine za komuniciranje s tujci se v sodobni slovenski jezikovni skupnosti kaže na dva načina: v potrebi po znanju tujih jezikov in v potrebi po zagotavljanju določenih informacij v slovenskem javnem prostoru (in o njem) v tujih jezikih za tiste, ki ne znajo slovenščine.⁴

2.2 Potreba po informacijah v tujih jezikih

Preden nekoliko podrobneje spregovorimo o obeh navedenih vidikih večjezičnosti slovenske jezikovne skupnosti, moramo poleg komunikacije s tujci omeniti še neko sporazumevalno področje, na katerem slovenščina njenim govorcem ne zadošča. Pravzaprav ne gre le za posamezno sporazumevalno področje, temveč bolj za širšo potrebo pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti po raznovrstnih specializiranih informacijah, ki niso dostopne v slovenskem jeziku.

2.2.1 Uresničljivost projekta enojezičnosti

Projekt enojezičnosti v idealizirani podobi sicer predvideva, naj bodo vse informacije, ki so za neko skupnost relevantne, tudi dostopne v njenem jeziku. Taka predstava je v svetovni zgodovini jezikov, jezikovnih skupnosti in njihovih medsebojnih simbolnih in funkcijskih razmerij pred nacionalnimi gibanji zelo redka,

---

³ V zelo različnih oblikah, ki segajo od medjezikov in omejenih kodov (z močnimi jezikovnimi prenosi iz njihovih prvih jezikov) do razvite zmožnosti slovenščine v več zvrsteh. S tem je slovenščina zaživela v novih pojavnih oblikah, ki so zaenkrat slabo raziskane.

⁴ Taka situacija je v splošnih obrisih že nekaj časa popolnoma običajna za veliko evropskih jezikovnih skupnosti s sorazmerno majhnim številom govorcev. V zadnjem času pa prihajajo v podobno situacijo tudi številčneje jezikovne skupnosti, ki so bile še pred nedavnim sorazmerno samozadostne, zlasti to velja za nemško in francosko. To je posledica političnih in ideoloških sprememb ter tehnološkega razvoja, ki po posebnem spletu okoliščin posredno ali neposredno uveljavljajo angleščino kot jezik globalne komunikacije.

nacionalna gibanja pa so jo privzela kot svoj operativni cilj.⁵ Pot do njega ponavadi poteka v dveh smereh: zagotoviti je treba kvalitetno produkcijo spoznanj in informacij v nekem jeziku ter prevajanje besedil z relevantnimi informacijami iz drugih jezikov.

Zato ni nič čudnega, da se je zahtevi po ustreznem javnem statusu slovenskega jezika v programu Zedinjene Slovenije takoj pridružila tudi zahteva po slovenski univerzi, čeprav je moralo miniti še pol stoletja, da so Slovenci dobili prvo *srednjo* šolo s samo slovenskim učnim jezikom. Univerza se je tedanjim načrtovalcem zdela krona enojezičnosti, brez katere ves projekt ne bo mogel v celoti zaživeti. Imeli so prav, kot dokaz lahko vzamemo znanstveno in jezikovno usodo Jožefa Štefana, ki v določenem trenutku svoje kariere ni mogel več združevati dela vrhunskega znanstvenika in univerzitetnega profesorja, ki ga je opravljal v nemščini, z nalogami jezikovnega načrtovalca za slovenščino, kot so od njega pričakovali narodni delavci, češ da bo s poljudnimi članki slovenski jezik pripravljaj na kasnejšo znanstveno usodo.⁶

Tudi prevajanje je po začetku uveljavljanja enojezičnosti začelo dobivati popolnoma drugačno podobo. Prej so se prevajala (oziroma v slovenščini prirejala) predvsem besedila, namenjena naslovnikom brez znanja kateregakoli drugega jezika,⁷ kar je seveda – saj je neznanje jezikov skoraj samodejno pomenilo tudi določeno socialno kategorijo – močno omejevalo tudi obseg, vrsto in tematiko teh besedil. Z enojezičnostjo se je praksa prevajanja začela spreminjati tako v tehniki kot, kar je še posebej pomembno, v izboru besedil, ki je postajal neprimerno obsežnejši in je segal na vsa področja človekove dejavnosti.

---

⁵ Pri tem gre za zapleteno razmerje med ekonomičnostjo in demokratičnostjo. Na prvi pogled lahko trdimo, da je enojezičnost manj ekonomična, pa bolj demokratična, saj več ljudem omogoča dostop do celote informacij oziroma spoznanj, tudi če ne znajo nobenega drugega jezika. Večjezičnost v taki ali drugačni diglosijski podobi pa se zdi bolj ekonomična, pa manj demokratična, saj so določena spoznanja in informacije na voljo le v nekem jeziku, ki pa se ga je treba šele naučiti in ne le usvojiti iz okolja. Toda podrobnejši premislek (za opis katerega tukaj ni dovolj prostora) pokaže, da ima tudi enojezičnost lahko hude težave z demokratičnostjo in da je po drugi strani večjezičnost lahko prav tako izrazito neekonomična.

⁶ Štefan je v tedanjem časopisju sprva poleg lirike začel objavljati tudi poljudnostrokovna besedila, leta 1859 kot obetaven privatni docent za matematiko in fiziko na dunajski univerzi pa je spoznal, da mu slovenski jezik za strokovne potrebe ne zadošča: »Pa druga stvar me tišči. Stojim pred vami znabiti s celim košem nemškega znanja in s pestjo slovenskih besedi. Iz koša bi bilo lahko jemati, pa težko je vsakej iz njega vzetej stvari najti prikladnega oblačila v skerčenej pesti.« (Naturoznanske poskušnje, *Slovenski glasnik* 1859, 96). Pri Štefanu pravzaprav ni šlo za izbiro prvega strokovnega jezika, ki je bil lahko glede na to, da je deloval na dunajski univerzi, seveda samo nemščina; šlo je za izbiro jezika poljudnostrokovnih besedil, oziroma za odločitev, ali se bo sploh ukvarjal s pisanjem takih besedil, ki bi bila za Slovence tedaj edino aktualna. Njegovo izjavo o jeziku si lahko razlagamo tudi kot neke vrste opravičilo za njegovo poklicno odločitev, da se poljudno s stroko ne bo več ukvarjal. Štefanov korak je bil zato bolj oprijemljiv dokaz, da bi bilo treba narodno infrastrukturo razvijati v celoti, tudi s slovensko univerzo, kot pa neposreden dokaz leksikalne nezadostnosti tedanjega slovenskega knjižnega jezika.

⁷ Izjeme so bile redke, predvsem nekatera pesniška besedila – dober primer je Bürgerjeva Lenora – pa arije in podobno, vendar pri tovrstnem prevajanju ni šlo za posredovanje sporočil, temveč za preverjanje slovenskega jezika, ali je česa takega zmožen ali ne, v skladu s (pred)romantično jezikovno filozofijo.

Ne glede na obseg produkcije informacij v nekem jeziku in obseg prevajanja vanj lahko z gotovostjo trdimo, da vse to ne more zadostiti vsem informacijskim, spoznavnim ter komunikacijskim potrebam pripadnikov neke jezikovne skupnosti. Spet lahko kot pogojno izjemo omenimo le zelo množične (ali zelo bogate) jezikovne skupnosti, ki z obsežno izvorno in prevajalsko produkcijo zvišujejo prag potrebe po informacijah v tujih jezikih.

Skica tozadevne slovenske situacije od srede 19. stoletja naprej kaže naslednje obrise: kljub vse uspešnejšemu uveljavljanju modela enojezičnosti in vse večjemu obsegu besedil in javne komunikacije v slovenščini se je bilo pri pokrivanju določenih komunikacijskih potreb še zmeraj treba zanašati na tuji jezik. Oziroma drugače: še vedno se je bilo mogoče zanesti na tujejezična besedila in komunikacijo, saj so bila množično na voljo, Slovenci pa so premgli tudi določeno (ustrezno, potrebno) stopnjo jezikovne zmožnosti v tujem jeziku. Posebno mesto v komunikacijskih potrebah slovenske jezikovne skupnosti sta imela prestižna jezika večnacionalnih držav, v katerih je skupnost bivala, nemščina in kasneje srbohrvaščina.⁸

Obvladovanje nemščine je bilo skoraj samoumevna lastnost slovenskega izobraženca, zlasti univerzitetno izobraženega, vse do ustanovitve slovenske univerze 1919, generacijsko gledano pa še precej dlje. Tudi v drugih populacijah je bilo – glede na izobraževalne okvire in komunikacijske prakse na slovenskem govornem področju – znanje nemščine zelo razširjeno. Skoraj vsi, ki so potrebovali v slovenščini neobstoječe informacije, so se torej lahko zatekli k nemškimi virom; v nemščini pa je bilo dostopno praktično vse, seveda tudi besedila, prevedena iz drugih jezikov. Za nacionalno gibanje je bilo to precej manj moteče od neslovenskega javnega in uradnega sporazumevanja, ki je postajalo simbolno skrajno nesprejemljivo.

Podobno je veljalo kasneje tudi za srbohrvaščino; res pa je, da se je jugoslovska situacija od avstrijske oziroma avstro-ogrske razlikovala v zelo pomembnih podrobnostih, pa tudi sama je doživela veliko razvojnih faz oziroma pojavnih oblik. Izpostavili bomo le nekaj najpomembnejših vidikov za naše razpravljanje. Pri razmerju med slovenščino in srbohrvaščino ima posebno zgodovinsko vlogo njuna sorodnost in (domnevna) podobnost, ki je sprožala različne jezikovnonačrtovalne predstave o obstoječem in zaželenem razmerju med jezikoma. Te predstave so bile pogosto povezane z ideološkimi in političnimi prepričanji njihovih nosilcev. Toda ne glede na obliko in obseg teh predstav je srbohrvaščina v oblikujoči se slovenski narodni skupnosti druge polovice 19. stoletja veljala za neprimerno manj tuj jezik kot nemščina, za razdaljo med njima pa je tako ali drugače veljalo, da bi se jo dalo s smotrnimi jezikovnimi koraki celo zmanjšati. Vse to je seveda pomenilo elemente taktike (z današnjega stališča se zdi jasno, da predvsem motivacijske) boja proti

⁸ Srbohrvaščina je v članku pojmovana zgodovinsko, kot nekdanji knjižni jezik z različicami, z zavedanjem, da je današnja situacija drugačna.

nemškemu nacionalizmu. Po vstopu večine slovenske narodne skupnosti v jugoslovansko državo se je razmerje sicer spremenilo, saj je srbohrvaščina postajala de facto prestižnejši državni jezik. To sprva v primerjavi s prejšnjimi avstrijskimi razmerami še ni bilo moteče, je pa sčasoma postajalo. Toda če preskočimo podrobnosti, lahko tudi za jugoslovansko situacijo na splošno ugotovimo naslednje stanje: Slovenci so sicer svojo javno enojezičnost uspešno uresničevali (z delnimi izjemami v vojski, diplomaciji ipd.), toda obstajal je množični rezervni kod za dostop do informacij, ki niso bile na voljo v slovenščini. Tudi ta kod, srbohrvaščina, je podobno kot nekdanja nemščina postal popolnoma neprimeren za javno (medijsko) komunikacijo v slovenski jezikovni skupnosti; svojo drugo vlogo rezervnega koda dostopa do informacij pa je opravljal zelo tiho in uspešno. V čem se je srbohrvaščina vedla drugače od nemščine? Predvsem v dveh (prepletenih) točkah: vsaj receptivna jezikovna zmožnost srbohrvaščine je bila med pripadniki slovenske jezikovne skupnosti bistveno bolj razširjena kot nemščina kdajkoli. Srbohrvaščina se med slovensko govorečimi večinoma ni usvajala organizirano (v šolskih programih je imela praviloma obrobno mesto), temveč neorganizirano, z rabo v določenih komunikacijskih situacijah (zlasti množična jezikovna 'šola' za moški del skupnosti je bila jugoslovanska vojska in njen naborniški sistem) in z množičnim sprejemanjem določenih vrst besedil v srbohrvaščini. Nesistematično usvajanje srbohrvaščine je bilo v začetnih fazah olajšano s sorodnostjo jezikov, toda v tako rekoč vseživljenjskem procesu je bila ta začetna faza nenehno nadgrajevana z zagotavljanjem pogoste rabe.⁹ Druga razlika med nemščino nekdanj in srbohrvaščino v Jugoslaviji pa se kaže v množici govornih položajev in vrst besedil, ki jih slovenščina ni zasedala oziroma pokrivala in so zato morali pripadniki slovenske jezikovne skupnosti za komuniciranje uporabljati zakriti drugi jezik. Nemščina je zasedala predvsem prestižne govorne položaje in stregla potrebam po prestižnejših besedilih (oziroma spoznanjih in informacijah). Srbohrvaščina pa je poleg prestižnih zapolnjevala tudi močne segmente množične komunikacije (ki se je v 20. stoletju eksplozivno širila) in se tako v bistvu uveljavljala kot prestižni jezik v državi in kot neke vrste rezervni kod v slovenski jezikovni skupnosti na dveh pomembnih frontah. Slovenski projekt enojezičnosti se je že od začetkov sorazmerno uspešno uveljavljal z zasedanjem prestižnih govornih položajev; za drugo fronto večjezičnosti pa se zdi, da jo je precej podcenjeval. Kljub enojezičnosti slovenskega javnega prostora v Jugoslaviji je marsikateri slovenski govorec v resnici bival deloma dvojezično: tako v delovnem okolju kot v zasebnih komunikacijskih praksah ga je pogosto doletela vsaj receptivna komunikacija v srbohrvaščini. Domnevamo lahko, da je določena skupina odraslih večino svojih (besedilnih) kulturnih potreb zadovoljevala z besedili v srbohrvaščini (npr. s stripi, s trivialnimi ljubezenskimi in pustolovskimi romani, s tematskimi revijami ipd.). Ta besedila so bila dostopna, saj so bila zaradi velikih naklad poceni ter tematsko

⁹ To najbrž drži tako za razvoj posameznikove jezikovne zmožnosti kot tudi za zgodovinsko pot uveljavljanja srbohrvaščine v slovenski jezikovni skupnosti v Jugoslaviji.

oziroma vsebinsko raznovrstna. Slovenska produkcija tovrstnih besedil pa je bila po obsegu neprimerljivo skromnejša, najbrž ne le zaradi ekonomskih, temveč tudi zaradi kulturnoprestožnih razlogov.

S srbohrvaščino kot rezervnim kodom slovenske jezikovne skupnosti v jugoslovanski situaciji je bilo povezano še eno komunikacijsko področje, in sicer strokovna in znanstvena komunikacija. Tako v slovenščini nastala kot v slovenščino prevedena produkcija strokovnih in znanstvenih besedil kljub razmeroma hitremu in kvalitetnemu razvoju slovenskega univerzitetnega in znanstvenoraziskovalnega prostora potrebam strok in znanosti ni nikoli zadostovala. Še najmanj presenetljivo je to pri vrhunski znanosti, katere nosilci se za ažurno informiranost (ki je postajala v znanosti vse pomembnejša, tako v smislu spremljanja kot dajanja informacij) pravzaprav že od nekdaj ne morejo zanesti le na svoj jezik, saj za prevajanje ni ne časa ne ekonomske logike. Toda primanjkljaj je bil v slovenski jezikovni skupnosti precej večji; marsikatera stroka tudi najbolj temeljnih del ni premogla v slovenščini. Pri tem ni šlo le za univerzitetne, temveč tudi za popularne stroke. Zato so se slovenski govorniki pogosto morali zateči k besedilom (in komunikaciji) v srbohrvaščini, v kateri sta bili tako izvorna kot prevodna produkcija strokovnih in znanstvenih besedil bistveno obsežnejši. To je bil dvorezni meč; do informacij se je sicer dalo priti, toda s kar nekaj stranskimi učinki: izbor informacij je bil posreden (na voljo je bilo tisto, kar se je zdelo prevodno relevantno neki drugi /jezikovni/ skupnosti); informacije so bile zaradi dvojne jezikovne posrednosti (prevedena besedila, sprejemana v nesistematično usvojenem tujem jeziku) manj zanesljive. Predvsem pa je taka komunikacijska shema v smislu začaranega kroga nenehno zniževala prag potreb po produkciji besedil v slovenščini, kar je pomenilo za slovensko jezikovno skupnost precejšnjo škodo v več pogledih.

Kako je s tem danes? Slovenska osamosvojitve v samostojno državo leta 1991 je slovenskemu jeziku pripisala dejanski status edinega državnega jezika Republike Slovenije.¹⁰ Za državno jezikovno situacijo je to pomenilo skoraj takojšnji umik (konfliktnega) drugega jezika iz javne in seveda uradne rabe. Razmeroma hitro pa so se začele spreminjati tudi sporazumevalne navade slovenske jezikovne skupnosti. Simbolni, politični, gospodarski in osebni stiki z državami in jezikovnimi skupnostmi nekdanje Jugoslavije so se skoraj popolnoma pretrgali, nekateri začasno, drugi, kot kaže zaenkrat, za zmeraj. Nekdanje okoliščine, ki so po eni

---

¹⁰Za vlogo državne reprezentativnosti slovenščine se je bilo treba v Jugoslaviji potegovati skoraj v vsaki situaciji posebej (opravljala pa jo je, zelo odmevna v tej vlogi je bila npr. pri olimpijski prisegi Sloveniji na otvoritvi zimskih olimpijskih iger v Sarajevu 1984). Za samostojno Slovenijo pa se je zdelo samoumevna, in sicer tako zelo, da se statusa uradnega, kaj šele državnega jezika pisem ustave Republike Slovenije sprva sploh ni zdelo potrebno ustavno opredeljevati. V ustavo so določilo o uradnosti slovenščine v Sloveniji, zajeto v 11. členu, uvrstili šele na posredovanje člana Sveta za slovenščino v javnosti pri Slavističnem društvu Slovenije (TOPORIŠIČ 1991: 263). Zanimivo je, da je ustavno varstvo jezika v ustavah posameznih držav prej izjema kot pravilo (KRANJC 1993: 60), zato lahko ustavno določilo o statusu slovenščine interpretiramo tudi kot posledico bojzani načrtovalcev, da bi bil sicer tak status ogrožen oziroma celo neuresničen.

strani zagotavljale vsaj receptivno zmožnost v srbohrvaščini pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti, po drugi strani pa nemoten dotok širokega spektra srbohrvaških besedil za servisiranje informacijskih in spoznavnih potreb slovenske jezikovne skupnosti, so po osamosvojitvi praktično izginile. Tudi v šolskih programih je srbohrvaščina kot predmet izgubila svoje mesto, poleg tega pa se je z razlikovalnimi tendencami v hrvaškem jeziku in ideološko občutljivostjo glede jezika zmanjševala jezikovna zmožnost vseh tistih, ki so jezik usvojili že prej.

Slovenska jezikovna skupnost v Sloveniji je tako v veliki meri izgubila zakriti drugi jezik, ki je bil za precejšnji del njenih pripadnikov dotlej edina pot do informacij, neobstoječih v slovenščini.

3 Večjezičnost v enojezičnosti

Zdi se, da sta se ob tem sprožila dva procesa. Po eni strani se je okrepila produkcija besedil v slovenščini, po drugi strani pa se je v slovenski jezikovni skupnosti začela kot drugi jezik, namenjen dostopu do informacij, neobstoječih v slovenščini, hitreje in močneje uveljavljati angleščina. Tema procesoma in razmerju med njima bo, kot kaže, treba posvetiti trajno analitično in jezikovnonačrtovalno sociolingvistično pozornost. Povezana sta namreč tako z načrtovanjem statusa kot korpusa slovenščine, razumemo in usmerjamo pa ju lahko le v spreminjajočem se kontekstu komunikacijskih potreb slovenske jezikovne skupnosti in države Slovenije. Komunikacijske potrebe in prakse skupnosti so, kot že rečeno, neločljivo povezane z družbenimi procesi, zelo močno pa tudi z možnostmi, ki jih ponuja vrtoglav razvoj informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij.

3.1 Okrepljena produkcija besedil v slovenščini

Vse te sestavine lahko v danih okvirih le skiciramo.

Okrepljena produkcija besedil v slovenščini je zajela veliko segmentov družbene komunikacije. Na prvem mestu je najbrž smiselno izpostaviti – kot statusno posebej pomembna – zakonodajna besedila. Zaradi osamosvojitve in preoblikovanja državne ureditve se je produkcija tovrstnih besedil povečala, hkrati pa se je v celotni produkciji močno zmanjšal delež prevedenih besedil. Priključevanje Slovenije Evropski uniji je procese nekoliko zapletlo, saj mora po eni strani Slovenija svoj pravni red uskladiti z evropskim in ga narediti dostopnega tudi v drugih jezikih, hkrati pa mora poskrbeti za prevod obsežnega evropskega pravnega reda v slovenščino. Toda to dejstva, da je status edinega državnega jezika slovenščini prinesel precej večji obseg besedil in govornih položajev, ne more zmanjšati. O drugih področjih je težko natančno govoriti brez bibliografskih in drugih podatkov, tako da se omejemo le na nekaj tez. Na splošno je treba omeniti, da povečanja besedilne produkcije nikakor niso povzročile samo spremenjene družbene razmere, ampak tudi časovno sovpadle nove tehnološke možnosti. V začetku 90. let prejšnjega stoletja se je namreč množično začela uveljavljati računalniška tehnolo-

logija, ki je precej pocenila stroške priprave na tisk in na ta način omogočila manjše naklade in s tem večjo možnost objavljanja. Zdi se, da je najmanj sprememb doživelo področje leposlovja. To lahko pripišemo dejstvu, da ima književnost (izvirna, od 20. stoletja pa tudi prevodna) v slovenski jezikovni skupnosti tradicionalno prestižno vlogo in je bila ves čas na različne načine subvencionirana in spodbujana, hkrati pa v svojem nastanku ni tako neposredno povezana z družbenimi okoliščinami kot druga besedilna produkcija. O rasti produkcije znanstvenih in strokovnih besedil je težje govoriti na splošno; zdi pa se, da se je bolj povečal obseg poljudnoznanstvenih in poljudnostrokovnih besedil strokovnih področij, zanimivih za širšo publiko; obseg izvirnih in prevodnih znanstvenih del v slovenščini (skupaj z drugimi oblikami znanstvene in pedagoško-znanstvene komunikacije) pa je zaradi narave področja posebno sociolingvistično vprašanje, ki ga v tem okviru ne bomo obravnavali.

Precej bolj se je povečala produkcija na področju popularne kulture, npr. prevajanja stripov, obsega slovenskih besedil v popularni glasbi ipd. Znižani stroški produkcije, raznolikost interesov in rast kupne moči so pospešili tudi produkcijo časopisov ter revij v slovenščini. Z nastankom novih (komercialnih) radijskih in televizijskih postaj se je nekajkratno povečal obseg javnega medijskega govornega prostora v slovenščini. V drugi polovici prejšnjega desetletja se je v Sloveniji začel širiti nov medij, internet, ki povzroča tektonske premike v sporazumevalnih navadah, v distribuciji in dostopnosti informacij ter v marsičem drugem tako na ravni posameznih skupnosti kot na ravni globalne komunikacije, obenem pa nekdanje sorazmerno jasne meje med temi in marsikaterimi drugimi komunikacijskimi ter jezikovnimi ravnmi zelo učinkovito zabrisuje (Crystal 2001). Najprej lahko ugotovimo, da je internet seveda pospešil produkcijo in povečal množico besedil, javno dostopnih v slovenščini, in sicer po vsem svetu. Internet namreč omogoča objavo praktično kateregakoli besedila, brez uredniških ali drugih družbenih in produkcijskih omejitev. Tako marsikatero besedilo, ki bi bilo včasih omejeno na sfero zasebnosti, postane (vsaj potencialno) del javne komunikacije, celo več, marsikatero besedilo drugače sploh ne bi nastalo, saj brez interneta ne bi imelo nobene možnosti objave. Hkrati pa nov medij postavlja pripadnike slovenske jezikovne skupnosti pred dilemo, v katerem jeziku naj ponudijo besedila; zaradi globalne dostopnosti so sprva v veliki skušnjavi, da jih ponudijo (tudi ali celo samo) v globalnem jeziku, angleščini, oziroma v več tujih jezikih.

Preden na kratko spregovorimo o angleščini kot jeziku s posebno vlogo v slovenski jezikovni skupnosti, si na kratko oglejmo večjezične komunikacijske prakse posameznikov te skupnosti, ki jih omogočajo (in hkrati povzročajo) elektronska, telekomunikacijska ter informacijska tehnologija.

3.2 Večjezičnost in komunikacijske tehnologije

Slovenska jezikovna skupnost že desetletja doživlja delno receptivno večjezičnost na področju popularne kulture in njenih medijev, predvsem glasbene in

filmske industrije, še prej pa radijskih programov na srednjih in dolgih radijskih valovih (ob strani puščamo tradicionalni medij, tisk, ki je tudi bil tradicionalno dostopen, čeprav so bile možnosti dostopa do tujejezičnih besedil zaradi ideoloških razlogov v Jugoslaviji nekaj časa zelo skope). Kvantitativni preskok je nastopil z obdobjem množične dostopnosti satelitske in kabelske televizije, ki je ponudila možnost spremljanja televizijskih programov v veliko jezikih (poleg slovenščine so najobičajneje dostopni še programi v hrvaščini, italijanščini, nemščini, angleščini, srbsščini, francoščini, španščini in drugih). Toda spremljanje televizijskega programa je posebna receptivna komunikacijska praksa, ki za dobro razumevanje zahteva sorazmerno visoko jezikovno zmožnost v tujem jeziku, saj je najpogosteje treba slediti naravno hitri neprilagojeni govorni komunikaciji, marsikdaj v neknjižni različici;¹¹ olajševalna okoliščina je le prisotnost vizualne informacije.

Internet ponuja v marsičem drugačno sliko. Čeprav zaenkrat na njem še vedno prevladujejo pisna besedila in pisna komunikacija, je treba najprej opozoriti, da je ena od osrednjih prednosti interneta prav večpredstavnost, ki jo omogoča digitalna informacijska tehnologija: kombinacija vizualnega in zvočnega, pisnega, govornega in slikovnega v najrazličnejših oblikah. Druga prednost interneta v primerjavi s televizijskim in radijskim medijem je ta, da si lahko sprejemnik prilagaja hitrost sprejemanja besedil oziroma informacij. Tretja bistvena lastnost interneta je, da – v nasprotju s televizijskim in radijskim medijem – omogoča dvosmerno komuniciranje. In četrta: internet prinaša ogromno množico najrazličnejših vsebin z vseh koncev sveta in z vseh področij človekovega vedenja in zanimanja. Zato pomeni zlahka uresničljivo in zelo verjetno možnost ne le receptivne, temveč tudi produktivne rabe tujega jezika, in to vedno pogosteje, za vedno več pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti. Če namreč nekoga nekaj zanima in se o tem želi pozanimati na internetu, s strani v slovenščini hitro prideska tudi na strani v tujih jezikih. Tam praviloma najde (še) več informacij, po drugi strani pa tudi ljudi, ki jih zanimajo podobne stvari; z njimi lahko stopi v stik bodisi prek elektronske pošte bodisi prek neposrednega pisnega ali govornega dialoga. Za vse to potrebuje sicer znanje tujega jezika, vendar se govorec zaradi že omenjenih lastnosti tovrstne komunikacije lahko zelo učinkovito prilagaja: bodisi načrtuje potek komunikacije v skladu s svojo jezikovno zmožnostjo bodisi dopolnjuje svojo jezikovno zmožnost v skladu s komunikacijskimi željami oziroma potrebami, seveda pa se v praksi najpogosteje dogaja oboje hkrati. Omeniti je treba še neko lastnost interneta kot virtualnega prostora: identiteta sporazumevalcev je zelo pogosto bolj neobvezna, manj usodna, marsikdaj celo nepreverljiva. Vse to ima sicer lahko zapletene učinke na ravni pragmatike, odločitev za tujejezično komunikacijo pa je zaradi vsaj delno zakrite identitete sporazumevalca mnogo lažja. Pomanjkljiva jezikovna zmožnost namreč zanj praviloma nima povratnih družbenih učinkov, kot se to dogaja v primeru, ko sporazumevanje poteka v konkretni realni situaciji.

¹¹ Zato ni nič čudnega, da nekatere televizijske postaje, ki si hočejo zagotoviti sprejem med publiko tujejezičnih govorcev, svoje oddaje opremljajo s podnaslovi v istem jeziku (npr. francoska postaja TV 5).

Razvoj omenjenih tehnologij torej posredno utrjuje status in korpus slovenskega jezika. Z rabo v novih medijih in prilagajanjem novim govornim položajem se slovenski jezik zvrstno bogati, dostopnost besedil v slovenščini kadarkoli in od koderkoli krepi simbolno in reprezentativno vlogo slovenskega jezika. Pripadniki slovenske jezikovne skupnosti lahko tudi v oddaljenih tujejezičnih okoljih sproti spremljajo slovenski medijski prostor (celo v živo, saj RTV Slovenija na internetu omogoča spremljanje svojih programov) in tudi sicer dejavno komunicirajo v slovenščini. Po drugi strani pa, kot že rečeno, novi mediji omogočajo pripadnikom slovenske jezikovne skupnosti vsakodnevno tujejezično komunikacijsko prakso.

3.3 Večjezičnost in migracije slovenskih govorcev

Novi mediji niso edino področje, kjer se bodo slovenski govorniki v svojem poklicnem in osebnem življenju vse pogosteje in redneje srečevali s tujejezično komunikacijo. Povečan bo obseg osebne mobilnosti (ne le zasebne, temveč predvsem poklicne; ne le tradicionalno mobilnih poklicnih skupin, politikov, poslovnežev, znanstvenikov, temveč tudi drugih profilov, v zvezi z rednim in vseživljenjskim poklicnim izobraževanjem, pridobivanjem izkušenj ipd.), katere nenehno rast lahko v zadnjih desetletjih že spremljamo. Pridružitvev Evropski uniji bo tovrstne procese gotovo še okrepila, hkrati pa lahko domnevamo, da se bodo migracije pogostnostno okrepile in časovno omejile, z mandatnimi službami, natečajnimi in projektnimi deli, mednarodnim sistemom študijskih izmenjav in podobnim. To v perspektivi pomeni temeljito spremenjeno sociolingvistično situacijo za slovensko jezikovno skupnost. Veliko več njenih pripadnikov bo sicer moralo dejavno komunicirati v tujih jezikih in bodo za to morali imeti ustrezno jezikovno zmožnost. To na prvi pogled spominja na nekdanje izseljenske in zdomske migracijske procese, s katerimi imamo Slovenci dolge izkušnje, vendar so v primerjavi s sodobnimi migracijskimi procesi velike razlike. Nekdanja emigracija je – zaradi trajnosti bivanja v tujejezičnem okolju – slovenščino pri slovenskih emigrantskih skupnostih in posameznikih (razen izjemoma) potiskala najprej v diglosijski položaj jezika zasebnega sporazumevanja, nato pa je v naslednjih generacijah pogosto izginila tudi od tam in je ostala le neke vrste latentni kulturni in identifikacijski spomin, ki ga je bilo sicer mogoče kasneje vsaj deloma oživiti (v poletnih in drugih tečajih slovenščine kot drugega/tujega jezika), vendar res le v zelo omejeni obliki. Novi migracijski procesi predvidevajo drugačno jezikovno sliko: ker bodo njihovi nosilci poklicno in osebno dejavni tako na območju slovenske jezikovne skupnosti kot v tujini, bodo morali temu ustrezno razvijati tudi svojo jezikovno zmožnost; tega se bo moralo zavedati tudi slovensko jezikovno načrtovanje.

3.4 Družbene razsežnosti angleščine v slovenski jezikovni skupnosti

Na tej točki lahko ponovno uporabimo naslovno vprašanje, z dodatkom: bo za omenjene oblike večjezične prakse pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti v

prihodnosti dovolj samo en tuji jezik, in sicer angleščina? Tudi tu je odgovor na dlani: ne, samo angleščina ne; toda brez nje ne bo šlo zlahka. To potrjuje že današnja slika mednarodne komunikacije, v kateri je angleščina najpogostejši skupni tuji jezik sporazumevalcev z različnimi prvimi jeziki, njena tovrstna vloga pa se zelo hitro krepi. Vloga in podoba angleščine v mednarodnih komunikacijskih procesih je v sociolingvistiki zelo živa tema in naše razpravljanje se s tem nima namena podrobneje ukvarjati. Toda za opis slovenske jezikovne situacije je nujno v povezavi z angleščino nakazati vsaj dva vidika, vredna vse pozornosti.

Pogostejše potrebe po komunikaciji v tujem jeziku, katerih logiko smo skušali opisati in ki se uresničujejo praviloma v angleščini, so v slovensko jezikovno skupnost vnesle neke vrste motnjo v urejenost in prepletenost družbenih in sporazumevalnih pooblastil in zmožnosti.¹² Kdor ne zna učinkovito komunicirati v angleščini, se mora v zadnjem času odreči marsikateri komunikacijski, socialni ali poklicni vlogi, čeprav je po svoji izobrazbi, službenem položaju ali mestu v družbi do teh vlog upravičen.¹³ Tako nesorazmerje je seveda moteče, zlasti za ljudi v takem položaju, posredno pa tudi za družbo v celoti. Edina prava pot do vzpostavitve ponovnega ravnotežja je ta, da si prizadeti zagotovijo učinkovito sporazumevalno zmožnost v angleščini. Toda to ni preprosto, saj je (obvezno) učenje tujega jezika za poklicno uveljavljene odrasle osebe tako po psihološki kot po družbeni plati stresno dejanje, še bolj stresno pa je komuniciranje z omejeno jezikovno zmožnostjo (ali le z občutkom, da je omejena) v govornih položajih, ki od sporazumevalcev terjajo visoko stopnjo odgovornosti v smislu jezikoslovne pragmatike. Zato ta pot do vzpostavitve ravnotežja med družbeno vlogo in komunikacijsko zmožnostjo v slovenski jezikovni skupnosti ni edina, čeprav se zdi edina konstruktivna. Drugi način vzpostavljanja ravnotežja, ki ga lahko posredno razberemo iz dogajanja v slovenski jezikovni skupnosti, je preureditev družbenih vlog. Kaže se v dveh

¹² Podobno velja tudi za druge primerljive evropske jezikovne skupnosti.

¹³ Pogosta nezmožnost učinkovitega komuniciranja v angleščini med izobraženimi pripadniki slovenske jezikovne skupnosti starejših generacij je zanimiv sociolingvistični pojav, vreden podrobnejše raziskave. Večina zaposlenega prebivalstva v Sloveniji z vsaj srednjo izobrazbo se je angleščine učila v šoli, saj je angleščina prevladujoči prvi tuji jezik v slovenskih šolskih programih že od 50. let 20. stoletja. Toda samo šolsko usvajanje jezika očitno ni dovolj za razvito sporazumevalno zmožnost; zanjo morajo biti izpolnjeni tudi drugi pogoji, predvsem možnost raznovrstnega komuniciranja v tujem jeziku in potrebe po njem, kar pomeni tako motivacijo kot mehanizem usvajanja. Za angleščino na Slovenskem so se take okoliščine s prodorom ameriške in britanske popularne kulture v angleščini, zlasti glasbe in filmov, začele ustvarjati šele v 60. letih. Večji premik od sprejemanja besedil v angleščini do dejavnega komuniciranja v angleščini pa je nastopil še kasneje, najprej z večjo (ideološko) odprtostjo države in večjo kupno močjo, nato pa še močnejše z že omenjenimi novimi načini komuniciranja in zabave. Današnje generacije, ki usvajajo angleščino v šoli, že zgodaj v angleščini tudi komunicirajo, četudi z zelo omejeno zmožnostjo. Toda na ta način lahko po nekaj časa usvojijo zares učinkovito in prilagodljivo zmožnost v angleščini (pa tudi drugih tujih jezikih, vendar je zanje potrebna dodatna motivacija, ki je za usvajanje angleščine kot globalnega jezika skoraj nepotrebna). Seveda so se v desetletjih spremenile in prilagodile tudi metode poučevanja, katerih težišče se je od usvajanja sistemskih in strukturnih lastnosti nekega jezika preusmerilo v usvajanje sporazumevalne zmožnosti, kar se gotovo tudi pozna pri učinkovitosti poučevanja. Toda ogromne vloge usvajanja jezika iz okolja to dejstvo ne zmanjša. Nenazadnje tudi že omenjena usoda srbohrvaščine v slovenski jezikovni skupnosti govori o tem, kako močan dejavnik pri usvajanju nekega jezika je okolje.

smereh: po eni strani tako, da se nekatera družbena pooblastila prenesejo na tiste, ki imajo ustrezno jezikovno zmožnost v angleščini. Po drugi strani pa s tem, da se pomanjkanje jezikovne zmožnosti v angleščini pri nosilcih prestižnih družbenih in poklicnih vlog iz pomanjkljivosti preuredi v družbeno vrednoto. To se seveda lahko zgodi le posredno. Nezanje jezika v evropski in slovenski kulturni tradiciji namreč ne more biti samo po sebi vrednota, saj velja ravno obratno.¹⁴ Primeren vzvod je treba zato poiskati v statusu oziroma družbeni vlogi jezika, ki jo je treba poskušati problematizirati ali kar stigmatizirati. V primeru angleščine v slovenski jezikovni skupnosti to pomeni, da ji je namesto vloge jezika globalne komunikacije, ki jo pripadniki skupnosti morajo obvladovati za polno poklicno življenje v sodobnih razmerah mednarodnega povezovanja ter za nekatere osebne potrebe, povezane z mobilnostjo in informiranostjo, pripisana vloga agresivnega jezika, ki naj bi ogrožal status slovenščine kot uradnega in državnega jezika na področju slovenske jezikovne skupnosti ter države Slovenije, še več, angleščini je pripisana vloga agresorskega jezikovnega sistema, ki naj bi načenjal samo substanco slovenskega jezika.

Tako zaostreno stališče, ki ga lahko v delu sodobne slovenske javnosti pogosto zasledimo, je za slovensko jezikovno skupnost veliko bolj škodljivo kot koristno.¹⁵ Z njim se sicer na prvi pogled ščitita status in podoba slovenskega jezika, vendar le navidezno, saj je stališče v veliki meri vzročno-posledično neutemeljeno, predvsem pa ne ponuja nobenih daljnoročnih konstruktivnih jezikovnonačrtovalnih rešitev. S sovraštvom hoče netiti ljubezen, če nam je dovoljena metafora, čeprav lahko sovrašтво rodi le sovrašтво. Ne da bi se spuščali v razpravo o formalnopravnem in dejanskem statusu slovenskega jezika v Sloveniji (prim. Stabej 2001b), postavljamo tezo, da pogostejša večjezična komunikacijska praksa pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti v prihodnosti sama po sebi ne bo spreminjala statusa slovenskega jezika v slovenski državi in ne bo zmanjševala njihove jezikovne zmožnosti v slovenščini.

3.5 Slovenščina kot drugi jezik

Pri razpravljanju o elementih večjezičnosti, povezanih s slovenščino, moramo vsaj nakazati še en sklop vprašanj, ki zadeva prisotnost tujejezične komunikacije v okviru ozemeljske in institucionalne urejenosti Republike Slovenije (pri čemer ob strani puščamo posebno vprašanje razmerja med jeziki na ustavno določenih dvojezičnih področjih). Pravzaprav gre za to, da je zaradi že večkrat omenjenih globalizacijskih in integracijskih procesov Slovenija končni ali prehodni cilj priselitvenih tokov, ki so se v letih po osamosvojitvi spremenili (pred njo so bili

¹⁴ Kulturna izkušnja, ki jo v komprimirani podobi poznamo tudi v slovenskem pregovoru *kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš* (SSKJ).

¹⁵ Tako stališče seveda ni le posledica omenjenega nadomestnega družbenega mehanizma, temveč pomeni nadaljevanje precej starejšega obrambnega vedenjskega vzorca slovenske skupnosti, katere nastanek v obliki naroda je bil nenehno povezan z bojem proti tako ali drugače močnejšim nacionalnim skupnostim; jezik je bil najbolj izpostavljen in opazen simbol tega boja.

najbolj množični znotrajjugoslovanski) in okrepili. Po eni strani zaradi diplomatskih in drugih predstavništev ter kapitalskih oziroma lastniških interesov v Sloveniji začasno prebiva več tujcev z visokim družbenim statusom kot kadarkoli prej, po drugi strani pa je Slovenija kot pridružena članica EU privlačna tudi za tiste priseljence, ki iščejo boljše življenjske pogoje oziroma priložnost za delo in imajo pogosto neurejen ali celo ilegalen status. S polnopravno vključitvijo v EU se bo situacija še spremenila, saj bodo po načelu enakih možnosti za državljane vseh članic migracijski tokovi predvidoma še močnejši. Če dodamo še dejstvo, da je Slovenija tudi privlačna turistična destinacija, postane ob vsem tem jasno, da v Sloveniji začasno ali stalno biva vse več ljudi, ki jim je slovenščina tuji jezik.

Kako poskrbeti za uresničevanje komunikacijskih potreb teh skupin? Odgovor ni lahek ali enoumen. Če hoče slovenska jezikovna skupnost v Sloveniji še naprej razvijati status slovenščine kot javnega, uradnega, državnega jezika in razvijati njegovo polnofunkcionalnost, potem ji mora biti na splošno v interesu, da si tisti tujejezični govorci, ki se nameravajo v Sloveniji poklicno in javno udeleževati, tudi pridobijo ustrezno jezikovno zmožnost v slovenščini. Ta interes se ne more uresničevati le s formalnopravnimi zahtevami slovenske države po jezikovnem znanju, temveč predvsem s ponudbo znanja in spodbujanjem njegove uporabe (prim. Stabej 2000). Prisila je sicer lahko kratkoročno in v nekaterih okoliščinah rabe učinkovita (morda celo nujna) spodbuda za učenje in rabo jezika, bodisi v obliki predvidenih zakonskih sankcij bodisi v obliki nepripravljenosti slovenskih govorcev za komunikacijo v neslovenščini. Toda daljnoročna in trajnejša spodbuda za učenje in rabo slovenščine je bogatost, raznovrstnost in privlačnost njenega javnega življenja; znanje slovenskega jezika v tem primeru pomeni dostop do tistih komunikacijskih praks in vsebin, pa tudi družbenih vlog, ki bi bile brez znanja slovenščine nedostopne. Znanje slovenščine kot drugega jezika ima tudi simbolno vlogo, saj kaže na prepričanje govorcev, da se je slovenščine vredno naučiti zaradi kvalitet skupnosti. Zaradi že omenjenega zgodovinskega refleksa pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti, da pri sporazumevanju s tujci najraje takoj preklopijo v tuji jezik, in zaradi splošno veljavnega prepričanja, da Slovenci zelo dobro govorijo tuje jezike, prihaja pri razumevanju vzrokov za to, da se tujci vedno bolj množično učijo slovenščine, do nesporazumov. Marsikomu se zdi, kot bi tujci z učenjem in znanjem slovenščine hoteli povedati le to, da znanje tujih jezikov v slovenski skupnosti ni dovolj dobro in obsežno za njihove komunikacijske potrebe. Tako mnenje pomeni po eni strani samoprecenjevanje tujejezične jezikovne zmožnosti pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti, po drugi strani pa samopodcenjevanje dimenzij slovenskega javnega življenja.

Razmerje med družbeno (formalnopravno) obvezo in odločitvijo po lastni volji kot motivacijama za učenje slovenščine kot drugega jezika sicer ni podrobneje raziskana. Toda posredno ga lahko razberemo iz podatkov Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ustanove, ki je med drugim pooblaščen ustanova za izvajanje izpitov in izdajanje javno veljavnih listin

o znanju slovenščine kot drugega jezika, organizira pa tudi najrazličnejše tečaje slovenščine za tujce. Podatki (Zemljarič Miklavčič 2002: 39, 66–67) posredno kažejo, da se tisti, ki morajo znanje slovenščine dokazati z opravljanjem izpita po javno veljavnem programu (kot pogoj za pridobitev državljanstva po naturalizaciji, kot pogoj za opravljanje poklica ipd.), slovenščine v veliki večini ne učijo sistematično na tečajih (in najverjetneje tudi v kakšni drugi sistemizirani obliki ne). Udeleženci tečajev slovenščine pa se na drugi strani le v zelo majhni meri odločajo za opravljanje omenjenih izpitov, saj javno veljavnega potrdila o znanju slovenščine najpogosteje ne potrebujejo. Način usvajanja jezika pri teh dveh skupinah se – seveda govorimo zelo splošno – praviloma pozna tudi pri stopnji in podobi njihove jezikovne zmožnosti v slovenščini; samo iz okolja je slovenščino precej težko učinkovito usvojiti. Iz povedanega jasno izhaja sklep, da bi morala država Slovenija ne le zahtevati znanja jezika, temveč bi ga morala pod določenimi pogoji najprej tudi ponuditi, še posebej tistim, ki si tega ne morejo sami plačati, pa tistim, za katerih znanje je še posebej zainteresirana. Zaradi zgodovinskih okoliščin, ki so pripeljale do omenjenega splošnega prepričanja, da je slovenščina namenjena samo Slovencem, je bila doslej redna možnost tovrstnega štipendiranja na voljo le pripadnikom slovenske skupnosti v sosednjih državah ter pripadnikom in potomcem slovenskih izseljenskih skupnosti po svetu. Še posebej bi kazalo premisliti o načinu učinkovitega učenja slovenščine za pripadnike priseljenskih skupnosti z nizkim socialnim in premoženjskim statusom.

3.6 Tujejezične informacije v slovenski javnosti

Toda od vseh tujcev, ki prihajajo v Slovenijo za krajši čas, slovenska jezikovna skupnost gotovo ne more zahtevati znanja slovenščine; zagotoviti pa jim mora določeno raven obveščenosti in možnost komunikacije v nekaterih govornih položajih. Tovrstne oblike tujejezičnosti so v slovenskem prostoru prisotne že dolgo časa, in sicer na najrazličnejših področjih, od možnosti spovedovanja v različnih tujih jezikih, ki je na spovednicah označena s posebnimi tablicami, do tujejezičnih poročil in prometnih obvestil v javnih elektronskih medijih. Čeprav je odločitev za tudi tujejezično informacijo v marsičem stvar svobodne izbire, se tako zaradi komunikacijskih potreb družbe kot zaradi razvijanja uveljavljenega statusa slovenščine zdi potrebno, da bi se bilo treba s smiselnim obsegom javne tujejezične komunikacije na ozemlju Slovenije ukvarjati sistematično v okviru jezikovnega in družbenega načrtovanja, ki bi oba načrtovalna segmenta lahko učinkovito uravnoteževalo. Za marsikatero obliko sedanje ponudbe lahko domnevamo, da ni najbolje usklajena z dejanskimi potrebami. Omenimo samo prometne informacije ter vremensko napoved v tujih jezikih, ki se na nacionalnem radiu predvajajo izključno v turistični sezoni, čeprav so slovenske ceste polne tranzitnega prometa vse leto in bi torej kazalo za ustrezno obveščenost voznikov in posledično večjo varnost tudi te informacije objavljati vse leto. Če je to primer premajhnega obsega tujejezične informiranosti, lahko v slovenskem medijskem prostoru najdemo tudi primer zelo radodarne tujejezične ponudbe. V Sloveniji (v sklopu Radiotelevizije

Slovenija) oddaja takoimenovani Radio Slovenia International (www.rtv slo.si/pls/portal30), ki naj bi bil – po programski izjavi – oblikovan kot program za informiranje tuje javnosti. Oddaja vsak dan, 85 odstotkov programskega časa sicer zapolnjuje glasba, večina govornega programa pa je v angleškem jeziku, vsak dan med 6. in 20. uro. Gre za novice in obvestila, zanimivo in novo v slovenskem prostoru je to, da tudi povezovanje poteka v tujem jeziku, in sicer predvsem v angleščini; precej programa je namenjenega tudi kontaktnim oddajam s poslušalci. Pri tem prihaja do še ene nove situacije, da govorci slovenščine v javnem medijskem prostoru komunicirajo med sabo v angleščini. Zakaj je to potrebno in čemu je namenjeno, je težko reči. Morda je namen programa vključevati v javni medijski prostor tudi tujce, ki za krajši ali daljši čas bivajo v Sloveniji, pa ne znajo slovensko, sedanja situacija pa je le vmesna faza, ko morebiti takih tujcev še ni ali pa se za novo možnost še ne odločajo. Tudi če ima program res tak namen, je zelo težko verjetno, da se bo kadarkoli izpolnil v kakršnikoli množični obliki. Druga možnost je, da je program v tej obliki namenjen tujcem, ki so predvsem pasivni poslušalci, kontaktne oddaje pa so njihova priložnost, da spremljajo mnenja Slovencev in Slovenk v sebi razumljivem jeziku. Tudi uresničevanje te možnosti v večjem obsegu se zdi malo verjetno, pa tudi posebej smiselno ni, zlasti z vidika jezikovnega načrtovanja slovenščine. Ponuja pa se tudi tretja možna interpretacija namena tovrstne programske politike: slovenski medijski prostor se na ta način predvsem odpira kot vadbeni poligon Slovencev v javnem komuniciranju v angleščini. Ta vloga se zdi najbolj sporna. Ne da Slovenci take jezikovne zmožnosti ne bi potrebovali, toda za to so – tako s stališča usvajanja zmožnosti kot s stališča uresničevanja statusa slovenščine – primernejši drugi načini. Tujejezična sporočila in komuniciranje v slovenskem medijskem prostoru, ki *niso* namenjeni predvsem naslovnikom brez znanja slovenščine, zelo močno odstopajo od tradicionalne predstave o enojezičnem bistvu javnega slovenskega prostora.

4 Sklep

Odgovor na vprašanje iz naslova je torej *ne*. En jezik ne bo dovolj ne za slovensko jezikovno skupnost ne za državo Slovenijo. Polno bivanje obeh entitet bodo poleg slovenskega jezika zaznamovali tudi drugi jeziki, vendar ne v izključevalnem, temveč v dopolnjevalnem razmerju. Ob upoštevanju družbenih, komunikacijskih in tehnoloških trendov lahko predvidimo in načrtujemo razvoj slovenske jezikovne situacije v naslednji smeri. Slovenščina bo še naprej državni, uradni jezik v Sloveniji (in v določenem obsegu tudi v Evropski uniji, prim. Stabej 2001c), hkrati tudi jezik vseh oblik javnega in zasebnega življenja pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti. Pripadniki tujejezičnih skupnosti in tujejezični posamezniki, ki bodo v Sloveniji živeli dalj časa in v njej poklicno delovali, se bodo praviloma učili slovenščino in jo uporabljali v uradni in javni komunikaciji. Pripadniki slovenske jezikovne skupnosti in slovenski državljani bodo za uspešno poklicno življenje ob visoko razviti sporazumevalni zmožnosti v slovenskem

knjižnem jeziku potrebovali tudi višjo raven sporazumevalne zmožnosti v tujih jezikih, predvsem v angleščini kot globalnem jeziku, pa v francoščini in nemščini kot delovnih jezikih Evropske unije, seveda pa tudi v drugih jezikih. Pri nadaljnjem širjenju evropskih integracijskih procesov na jugovzhod in ponovnem gospodarskem in kulturnem povezovanju bodo pripadniki slovenske jezikovne skupnosti lahko ponovno s pridom uporabljali tudi znanje nekdanje srbohrvaščine. V posebej zahtevnih ali simbolno pomembnih govornih položajih bodo pripadniki slovenske jezikovne skupnosti za govorno komunikacijo s tujimi govorci uporabljali usposobljene tolmače, za pisno komunikacijo pa usposobljene prevajalce. Za določene potrebe tranzitnih tujih govorcev v Sloveniji pa bo del javne komunikacije na voljo poleg v slovenščini tudi v nekaj tujih jezikih.

Vsaka ciljna sestavina slovenske jezikovne situacije zahteva premišljeno jezikovno načrtovanje, ki se zaveda celotne slike, saj lahko nesorazmeren poudarek eni sestavini usodno poruši stabilnost celote. Učinkovito načrtovanje krepi komunikacijsko zmožnost družbe v najširšem smislu in s tem njeno gospodarsko in socialno bogatejše življenje; vlaganje v tako jezikovno načrtovanje je zato dobra naložba, ki se povrne z obrestmi. Tako slovenska družba kot slovenska jezikovno načrtovanje vse to šele počasi spoznavata in se prilagajata novim razmeram; v marsičem so njuni mehanizmi za servisiranje in usmerjanje jezikovne situacije umerjeni po nekdanjih družbenih in komunikacijskih razmerah in zato skoraj nerabni za sedanjost in prihodnost.

Literatura

- Robert de BEAUGRANDE, 1998: Designing Language Programs in Emergent Nations: The Outlook in Slovenia. *Language Policy and Language Education in Emerging Nations*. Ed. R. de Beaugrande – M. Grosman – B. Siedlhofer. Stamford – Connecticut – London: Ablex Publishing Corporation. 275–288.
- – 2001: Teaching and learning native Languages in the new Millenium. *Materni jezik na pragu 21. stoletja. The Mother tongue on the Doorstep of 21st century*. Ur. M. Ivšek. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 225–237.
- David CRYSTAL, 2001: *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Janez KRANJC, 1993: Nekaj problemov ustavnopravnega varstva slovenščine kot uradnega jezika. *Tuji kapital na Slovenskem. Želje, stanje in posledice*. Gradivo s posvetovanja na ljubljanskem Magistratu, 30. marca 1993. Ur. A. Aplenc idr. Ljubljana: Slovenska matica. 60–66.
- Albina NEČAK LÜK, 1989: O temeljnem izrazju pri proučevanju jezikov v stiku. *Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2. Zbornik prispevkov*. Ur. A. Vidovič Muha in N. Šumi. Ljubljana: ZIFF. 121–128.
- Breda POGORELEC, 1993: Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih – zgodovina in sodobni vidiki. *Jezik tako in drugače*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 2–17.
- – 1996: Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. *Jezik in čas*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: ZIFF. 41–60.

- Marko STABEJ, 2000: Nekatera vprašanja formalnopravnega urejanja statusa slovenskega jezika v Republiki Sloveniji. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ur. I. Štrukelj. 234–245.
- – 2001a: Spod matrinega krila v lastne hlače (materni jezik, državni jezik – med intimnim in javnim). *Materni jezik na pragu 21. stoletja. The mothertongue on the doorstep of 21st century*. Ur. M. Ivšek. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- – 2001b: Institucionalizacija jezikovne politike v državnih organih Republike Slovenije. *Zbornik prvega slovensko-hrvaškega srečanja v Novigradu*. Ur. V. Požgaj Hadži. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 33–42.
- – 2001c: Slovenščina v Evropi, Evropa v slovenščini. Premislek pred okroglo mizo. 37. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 261–270.
- Inka ŠTRUKELJ, 1993: Nekateri vidiki načrtovanja jezika in jezikovne politike. *Jezik tako in drugače*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 41–55.
- – 1998: Transnacionalne integracije, jezikovna politika in načrtovanje jezika. *Jezik za danes in jutri*. Ur. I. Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 19–31.
- Jože TOPORIŠIČ, 1991: *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: DZS.
- Jana ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ (ur.), 2002: *Poročilo Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

WILL ONE LANGUAGE SUFFICE? MULTILINGUALISM IN MONOLINGUALISM

SUMMARY

Current globalisational and integrational processes are closely connected with the significant increase of communicational needs as well as strong work-, business- and free-time-related migrational currents. The swift development of computer and telecommunication technology renders the technical fulfilment of all the new needs possible. Such a development goes hand in hand with the alteration of the linguistic image of the world, from the global relationship between languages to altered communicational practices in individual linguistic communities.

The current European administrative language-policy initiatives have for a while, and particularly in the European Year of Languages 2001, declaratively supported European multilingualism and linguistic diversity. Multilingualism is not a clearly-defined concept. Its concrete forms should be defined according to the specificities of individual sociolinguistic situations during the analytical phase and through open linguistic planning in particular, because multilingualism, although a noble idea, may easily be transformed into a concealed form of exerting pressure on a linguistic community.

Thinking about elements of multilingualism in the Slovene linguistic situation should follow the clarification of two aspects. The first aspect (leaving aside the question concerning the relationship between languages in bilingual areas) must deal with the presence of foreign languages and their relationship towards Slovene on the geographical and institutional territory of the Republic of Slovenia. Is it necessary to plan the processes ensuring the provision of information and communication in foreign languages in the traffic, urban and regional infrastructures, public services, firms, etc. And how should it be done? Is it possible to plan the above parallel to the further establishment of Slovene as the official and state language or are these processes mutually exclusive? To what extent does communication in foreign languages needs to be planned? Where does the

demand for an active and formally recognised knowledge of Slovene start? How to develop a strategy of effective language solutions at various levels for the immigrant labour force? The second aspect must deal with the planning of linguistic abilities of individuals pertaining to a linguistic and/or state community. How much knowledge and what type of knowledge should be planned for citizens and immigrants? How to put into force such a plan when it comes to Slovene and other second or foreign languages? The questions apply to both the area of compulsory and optional schooling as well as to other areas of linguistic planning, such as dictionary making. At a time when communicative needs are changing drastically, more and more Slovene native speakers communicate with non-speakers of Slovene in their professional lives. Not so long ago, such communication was the privilege and obligation of a selected few.